

Ahol a Google véget ér...

Az Arcanum és Hungaricana mint nemzetiségi adatbánya

Folyóiratunk ez évi áprilisi számában Nemzetiségi adatbánya címmel a Magyar Társadalomtudományi Digitális Archívum kínálta lehetőségekre hívtuk fel olvasóink figyelmét. Azt igyekeztünk bemutatni, hogy az adott webhely milyen széles lehetőséget és kínálatot biztosít mindazoknak, akik magyar nyelven igyekeznek ismeretekhez jutni hazánk nemzetiségeiről. Azt, hogy milyen szolgáltatást tehetnek az ősei nyelvét már nem beszélő, de identitáselemeit őrző, önazonosság-tudatát újraépíteni szándékozó embereknek. Főként az anyanemzettől, anyanemzetiségtől (annak sajtójától, könyvkiadásától) távoli, kis létszámából adódóan a dokumentumdigitalizáló tevékenységet is csak nagy nehézségekkel vállalni képes népcsoportok tagjainak.

Ezúttal Magyarország két legnagyobb, folyamatosan bővülő digitális adatbázisát, az *Arcanum* (arcanum.hu) és *Hungaricana* (hungaricana.hu) kínálatát igyekszünk felvillantani. Az *arcanum* latin eredetű szó, melynek jelentése: rejtély, titok. Az a rejtély azonban, hogy ez a két adatbázis milyen komoly értékfordozó, kutatói körökben már régen nem titok. Reméljük, hogy írásunk végéhez érve, egyetlen olvasónk számára sem marad az.

A legnagyobb hazai tartalomszolgáltató több tízmillió oldalas szövegállományának jelentős részét ugyan csak előfizetés ellenében teszi elérhetővé (prémiumszolgáltatás), ám szabadon hozzáférhető dokumentumkínálatának szinte beláthatatlan mennyisége is az első helyet biztosítja számára.

A kultúránk akkor fejlődhet, ha a múltunkat, közös tudásunkat és identitásunkat hordozó emlékeinkből minél többet tudunk eljuttatni a lehető legtöbb emberhez; s mindezt úgy, hogy a befogadókban a továbbgondolkodás igényét is elősegítjük – fogalmazta meg az adatbázist működtető, 1989-ben életre hívott vállalkozás vezetője, Biszak Sándor. Ez a gondolata, mintegy mottóként, a nyitólapon is helyet kapott.

A prémiumszolgáltatásként elérhető állományrész a *Digitális Tudománytár* nevet viseli, és lexikonokat, enciklopédiákat, tudományos könyvsorozatokot, valamint napi-, hetilapok, magazinok, tudományos, kulturális és szakfolyóiratok teljes évfolyamait és különszámait (jelenleg 31 175 168 oldalt) tesz otthoni képernyőkön keresztül kutathatóvá. Ez az állományrész is, akár a többi, teljes szövegű keresést tesz lehetővé, azaz minden szóra, kifejezésre remélhető találat. A program akként van felépítve, hogy keresőkérdést az is feltehet, aki nem előfizető, így szabadon felmérheti rejthet-e számára elegendő fontos tartalmat az adatbázis ezen része.

A forrást megismerve aztán, ha szükséges számára, akár hagyományos könyvtárban is igyekezhet hozzáférni.

Tegyünk egy gyors kísérletet! Üssük be néhány (vezetéknév-elemként nem, vagy csak kevéssé forgó) nemzetiségünk nevét! E szavakkal a következő találat számra jutunk. Ruszin 88 203 találat (köztük számos ruszin nyelvű iskola [Ungvár, Munkács, Szolyva] értesítője), ruthén 25 626, örmény 127 184, bolgár 827 369, szlovén 238 935, horvátok 104 520, szerbek 187 832, rácok 11 514, cigány 393 002 találat. És folytathatnánk tovább. Minden egyes keresőkérdésnél ötezer találat címdala és a keresett szöveg felőrsora is megjelenik.

Térjünk azonban át az ingyenes állományrészekre!

Arcanum Kézikönyvtár

A rendkívül gazdag gyűjteményrész azon túl, hogy – a hazai nemzetiségek iránt nyitott, azok életét, sorsát műveikben is gyakran tükröztető – *Jókai, Ady, Krúdy* és *Mikszáth* összes műveit, valamint a legendás *Nyugat folyóirat* valamennyi számát hozzáférhetővé teszi, huszonnégy lexikon-jellegű kiadványt is kínál. A *Néprajzi*, az *Életrajzi lexikon*, a *Magyar etimológiai szótár*, a *Pallas lexikona* szócikkei közt seregnyi, nemzetiségi szempontból is fontos található. Ugyanígy fel kell hívni a figyelmet a *Szinnyei József* által szerkesztett-írt *Magyar írók élete és munkái* című kötetetekre. Szerzője ugyanis minden magyarországi szerzőre és könyvre kiter, így felbecsülhetetlen számú társuk mellett olyan (szinte?) elfeledett alkotókra is, mint például *Safarik Pál József*, *Hadzsics Antal*, *Kerstics Miklós*, *Daničič György*, *Petrovics Száva*, *Beogradac János*, *Davidovics Demeter*, *Vrablovich Román*, *Pascutiu Dénes*, *Siegescu József*, *Raț János*, *Vulkánu József*, *Sterca-Sulutiu Aurél*, *Cupariu Rezső*, *Musztjánovics István*, *Polivka János*, *Dobrzánszky Ivanovics Adolf*, *Sábov Eumén*, *Petrichevich-Horvát Lázár*, *Patrubány Lukács*, *Govrik Gergely*, *Esztegar Vártán*, *Marusan Tivadar*, *Daxner István Márk* és *Hattala Márton*. E felsorolás pusztán kiragadásszerű: a „gőzhangyának” is nevezett *Szinnyei* ugyanis a nemzet(iség)i öntudatra ébredés valamennyi hazai írástevőjének életútját és munkásságát megörökítette.

Nézőpontunkból *Fényes Elek Magyarországi geográfiai szótár* című munkája is kiemelt figyelmet érdemel, hiszen az 1851-ben megjelent nagyívű munka az, „mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leiratik”. Sok érdekességet tudhatunk meg az ország valamennyi településének lakossági

összetételéről, foglalatosságairól. (A Baranya vármegyei Ráczpetre [így!] községről például kiderül, hogy nevével ellentétben nem ráczok lakta, hanem „német falu... dombos vidéken. A helység csinos lakokkal s gazdasági épületekkel dicsekszik, s minden szorgalomra és jó rendtartásra mutat. Földe termékeny, terem búzát, rozsot, kétszerest, árpát, kendert, kukoriczát, burgonyát. Szőlője a siklói hegyen van, melly Villánynál kezdve Szent-Mártonig vonul. A környék e szőlőhegyet gréczi hegynek nevezi, s igen híres vörös bort terem. A helység alatt elfolyó patak egy malmot hajt. Lakja 972 kath. és 8 zsidó. – A lakosok II. József alatt Alsatiából telepedtek ide, s bár föld- és szőlőművesek, még is csaknem mindenik tud valami mesterséget.”)

Itt érhető el az I. világháború kitörése előtt kiadott *A magyar szentkorona országainak helységnevtára 1913* is. Két külön részben foglalkozik Magyarország és Horvát-Szlavonországok településneveivel. Adatait érdemes összevetni a Habsburg Birodalom első katonai felvétel (1782–85), a második (1806–69) és harmadik (1869–84) katonai felmérés Magyarországra vonatkozó helységneveivel, ami éppúgy megnyitható. Aki ezt megteszi, fontos nyelvpolitikai következtetésekre juthat.

A legendás, a *Rudolf főherceg* bábáskodása mellett 1886–1901 létrejött 21 kötet terjedelmű *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* című, átfogó munka a monarchia népeit, nemzetiségeit és néprajzukat is bőségesen bemutatja.

Fontos alapmű a *Borovszky Samu* szerkesztett 25 kötetes *Magyarország vármegyéi és városai* című monográfia is. Az 1896–1914 között kiadott könyvfolyam a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Nemzetiségeink szokásaira, hagyományaira is gazdag kitekintést ad. Ennek szemléltetésére – most csupán egy nemzetiséget kiragadva – ide idézünk néhány fejezetcímet. *A tótok* (vármegyéről vármegyére), *a szepesi tótok bevándorlása*, *a tótok építkezése*, *a tótok keresztelési szokásai*, *az erdélyi tótok*.

Bevallottan erre a millenniumi kiadványra kívánt válaszolni a millicentenárium idején indított *Száz magyar falu* című könyvsorozat, amely száz kötetben száz kiválasztott falu egyéni történetét tette közzé Abaújvártól Zsákáig. Nyolc kivételével, melynek szerzői nem járultak hozzá hogy a kismonográfia digitális feldolgozásra kerüljön, valamennyi olvasható. Ily módon is nyomon követhető, hogy miként maradt fenn, hogy az ezredévi ünnepek óta miként maradt meg, gazdagodott vagy enyészett el az érintett települések nemzetiségi jellege.

Bona Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara gyűjtőcím alá sorolták a jeles hadtörténész három könyvét (Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban; Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban; Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban). Ezek a szabadság-

harc minden magyar katonatisztje életrajzi vázlatát tartalmazzák. A már ismertebbnek számító mellett számos, eddig fel nem fedezett nemzetiségű kötődésű katonai életpálya is megismerhető belőlük.

Deák és Kossuth összes munkái – a teljes szövegű keresés révén - kiváló lehetőséget teremtenek annak feltárására, hogy életútjuk egy-egy szakaszában miképp fogalmazódott meg bennük a nemzetiségekkel való együttélés gondolata, mint jelent meg bennük a nemzetiségi problematika. Az Országgyűlési Napló 1990-től közzétett jegyzőkönyvei szintúgy alkalmassak a közgondolkodás és jogalkotás ez irányú törekvéseinek nyomon követésére.

Idegen nyelvű munkák is találhatóak itt (*Histoire de la Transylvanie*; *Österreichischer Städteatlas*; *Siebmacher: Wappenbuch*), amik szintén figyelemreméltók.

Hungaricana

A 2014-ben alapított *Hungaricana* közgyűjteményi portál megrendelője és üzemeltetője az Országgyűlési Könyvtár (a levéltári területen folyó munkákat Budapest Főváros Levéltára irányítja), működtetője pedig az Arcanum Adatbázis Kft. A *hungaricana.hu* webcímen érhető el, de az Arcanum felületéről is átjárható. Az újságokat, képeket, térképeket, könyveket, levéltári dokumentumokat tartalmazó részleg szabad elérhetőségének elsődleges célja az, hogy „a nemzeti gyűjteményeinkben a közös múltunkról fellelhető rengeteg kultúrkinccs, történeti dokumentum mindenki számára látványosan, gyorsan és áttekinthető módon váljon hozzáférhetővé. Az adatbázis folyamatosan gazdagodó virtuális gyűjteményei a gyors ismeretszerzés mellett, a feltáró kutatások követelményeinek is megfelelnek.”

A *Hungaricana* algyűjteményeit a következő kísérrészövegek ismertetik.

Képcsarnok: jelenleg tizenhét intézmény [köztük tíz múzeum és öt könyvtár] sok százezer képi dokumentumát adja közre, amelyek között a képeslapok és archív fotók mellett metszetek, sőt gigapixel felbontású festmények, falikárpitok is nagy számban megtalálhatók. Magyarország legjelentősebb vizuális gyűjteményeit mindenki számára ingyenesen, áttekinthető módon teszik közzé a XXI. századi technológiák adta többletszolgáltatásokkal felvértezve. A közös keresés mellett így lehetőség van gyűjteményenkénti böngészésére, egyes dokumentumok tárgyszavazására, festmények, képzőművészeti alkotások szupernagyítására. A szolgáltatáshoz térképi megjelenítés is csatlakozhat, ha az párosítható egy földrajzi hellyel, településsel.

A *Képcsarnokban* néhány találomra fellelt régi képeslap jelzi, hogy ez a gyűjtemény is valóságos kincsesbányája lehet a nemzetiségek iránt érdeklődőknek. *Csókai szerb paplak és templom*; *Százhalombatta: Szerb templom, Szerb iskola*; *Üdvözlét Nagyikindáról: Városház - Szerb iskola - Szerb templom*; *Kárpátaljai*

népvoiselet: Ruszin népvoiselet; Huszt: ruszin gazda; Csizfűrdő: Horvát nyaraló; Kőrösmező: XIV. századbeli sztruktúrási fatemplom; Bánáti svábok; Kostka Szt. Szaniszló szobra a budapesti r. k. lengyel templomban – olvashatók a képeslapokra nyomva. A hagyományos hírképek között ennél is több volt az érdekes találat.

Könyv- és dokumentumtár: Gerincét a múzeumok, levéltárak saját kiadványai alkotják, köztük évkönyvek, sorozatok, folyóiratok, továbbá számos muzeális könyv gazdagítja a kínálatot. Emellett igen nagy számú intézmény, könyvtár által digitalizált anyagban kereshetünk: köztük helyi lapok, iskolai értesítők, hazai és határon túli folyóiratok, napilapok, egyházi kiadványok stb. Az adatbázisban megtalálhatók az MDP és MSZMP központi és megyei vezetőtestületi iratai, Budapest Székesfőváros közgyűlési jegyzőkönyvei, több egyetem vezető testületi ülései jegyzőkönyvei, valamint egyházi levéltárak dokumentumai is. A több mint tízmillió oldalnyi anyag digitalizálását jórészt az Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A több mint tizenötmillió dokumentumoldalra rúgó gyűjteményrészből képtelenség lenne témánk felőli átfogó ismertetést adni. Arra azonban mindenképpen felhívnánk a figyelmet, hogy elérhető benne a *Népszámlálási Digitális Adattár*, amit a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára biztosít a Hungaricának. Terjedelmi okokból nemzetiségenként csak három-három elérhető tanulmány vagy könyv megemlítésére van lehetőségünk. Ezek az „étvágyfalatok” következnek most gyors egymásutánban.

Fodor István: A magyar-bolgár-török kapcsolatok történeti háttéréről. *V. Szathmári Ibolya:* Egy élő bolgár népszokás: a martenicska. *Varga Gyula:* A bolgárkertek és a magyar konyhakertkultúra.

Dr. Fűves Ödön: Magyarországi újjörög telepések és az orvostudomány. *Nagy Márta:* A magyarországi görög diaszpóra ikonfestészete a Sinák korában. *Papp Izabella:* Görög nemesek Magyarországon.

Bencsics Gyöngyi: Kulturális élet a Vas megyei horvát falvakban. *Heka László:* A bunyevácok (dalmaták) Szeged életében. *Handler András:* Egy horvát bán Szombathelyen. - *Ivan Mazuranic (1814-1890)* élete és szombathelyi iskolaévei.

Bódi Erzsébet: Lepényfélék egy magyarországi lengyel falu táplálkozásában. *Lagzi István:* A Magyarországon internált lengyel katonák evakuációja a magyarországi „északi és nyugati régióból” 1939-1941. *Szesztay Adám:* Együtt a szabadságért (József Wysocki tábornok emlékiratai a magyarországi lengyel légióról).

Bereznai Zsuzsanna: Népi táplálkozás a Bács-Kiskun megyei németek körében. *Csallány Géza:* A természetfeletti lények Vállaj község sváb hiedelemvilágában. *Mayer János* Az elűzött észak bácskai svábok németországi beilleszkedésének néhány kérdése.

Kemény József: Thököly Imrénk síri álmának öröme örököje. *Schütz Ödön:* Régi örmény nyomtatványok az Országos Széchényi Könyvtárban. A szabad

királyi szamosújvári városi örmény kath. nyilvános algymnasium tudósítványa az 1874/75- i tanévről.

Harmat József: Roma holokauszt a Grábler-tónál. A székesfehérvári és várpalotai cigányok tömeges kivégzése Várpalotán 1945-ben. *Hegyi Imre:* Adalékok a teknővájó cigányok megtelepedéséhez. *Vekerdí József:* Két korai cigány szógyűjtemény Magyarországról.

Csobai Lászlóné: A magyarországi románok településtörténeti áttekintése és a Magyarországi Román Ortodox Egyház gyűjteménye. *Martyin Emília:* Honos és betelepült románok a mai Magyarországon. *Veégh Sándor:* Kazinczy és a románok.

Földvári Sándor: Dohovics Basil - az első ruszin természetfilozófus. *Surányi Béla:* Ruszin cserkészek Magyarereggyen (1933). Ruszin tanítási nyelvű felső kereskedelmi iskola, Munkács, 1942.

Darkó Jenő: Lipót császár által a magyarországi szerbeknek adományozott kiváltságok háttere. *Grin Igor:* Délkelet-magyarországi szerb népdalok. *Gavrilovic Slavko:* A szerbek magyarországi bevándorlásának és megtelepedésének kérdése.

G. Jakó Mariann: A magyar-szlovák lakosságcsere és előzményei 1945-1948. *Németh Péter (szerk.):* Nyíregyházi szlovák („tirpák”) nyelvjárási és néprajzi emlékek. *Szabadfalvi József – Viga Gyula (szerk.):* Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben.

Hírnök Katalin: A rábavidéki szlovének kulturális életéről. *Mukicsné Kozár Mária:* Magyarországi szlovének néprajzi szótára. *Székely András Bertalan:* Magyar-szlovén kapcsolatok a rendszerváltozás óta, különös tekintettel a nemzetiségekre.

Erdei Sándor: Vendiuszjárás a magyar, a szlovák és az ukrán néphagyományban. *Musketik Leszja:* Az interetnikus kapcsolatok kutatása az ukrán Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetében. *Sávolt Béla* fordításai: Ukrán népmesék.

Levéltári iratgyűjtemény: Az adatbázis egyrészt több levéltár által digitalizált iratgyűjteményt (közjegyzői okiratok, árvaszéki ügyek, végrendeletek, büntető és polgári perek, pest és budai tanácsulási jegyzőkönyvek, tervek), másrészt a Bécsi Levéltári Delegáció segédleteit, valamint a feudális kori megyei közgyűlési jegyzőkönyveket tartalmazza. A csaknem másfél millió rekord mellett mintegy két millió oldal képet találhatunk.

Urbaria et conscriptiones: (Urbáriumok és összeírások), a Magyar Országos Levéltár fondjai közül az egyik legismertebb. Az iratanyag 1527 és a XIX. század közötti időszakban keletkezett urbáriumokból, úrbéri összeírásokból, birtok- és vagyonebecslésekből áll. Az urbáriumok a földesúr birtokát, mindenekelett az ott lakó és az úrral „úrbéres” kapcsolatban álló népeket, valamint a birtokból és a népektől befolyó jövedelmeket, hasznokat vették számba.

E gyűjtemény segítségével egyebek mellett adott falvak török kor utáni betelepítését, lakosságát és későbbi népmozgását lehet figyelemmel kísérni.

Budapesti időgép: Nem egyszerűen történeti adatok lekérdezését teszi lehetővé, hanem a térben és időben történő barangolást kínálja interaktív térképeken keresztül, gyors és egyszerű átlépéssel a különböző időmetszetek között. Tanulmányozhatjuk a város átalakulását, kereshetjük a korabeli helyszíneket és eljuthatunk az egyes telkek, házak történetére és lakóira vonatkozó levéltári forrásokhoz is. Az Időgép mögött a Hungaricana hatalmas adatbázisa áll, amely több millió oldalnyi digitalizált forrásanyagot tartalmaz, a város lakóira és épületeire nézve pontosan helyhez és időhöz köthető adatok tömegét nyújtva.

Zenetudományi Intézet Hangarchívum: Mintegy 20 000 órányi hangfelvételt őriz. A magyar népzene és néptánc dokumentumai mellett számos felvétel található szerte a világból, a legjelentősebb ilyen gyűjteményi egységek más európai országokból, Ázsiából, Óceániából, Afrikából és Dél-Amerikából származnak. Jelen digitális közreadás a gyűjtemény két – mennyiségben és értékes korai felvételek tekintetében is – jelentős egységét tartalmazza, amelyeket kiválasztása eltérő szempontok szerint történt. A Kodály-rend közel 30 000 adata a rend eredeti lejegyzéseivel kiegészítve jelenik meg. A lejegyzéseket a fizikai tárolás rendszerében adják közre, virtuális dossziékba rendezve, a kották mellett az egységeket elválasztó borítókkal együtt. A másik egység az 1940-es évek végétől az 1990-es évekig tartó időszak meghatározó hangrögzítési és archiválási technológiája alapján határozható meg. E két egység összesen 200 000 adatsort és több mint 10 000 órányi hangfelvételt tartalmaz.

A hangzó anyagokkal kísért gyűjteményben türelmes kutatással nemzetiségi vonatkozású darabok is fellelhetők, meghallgathatók (pl. a Bánkon felvett *Na čo si sa vydavala*, a vágáshutai *Palekozme van dro-bali*, a győrővásárhelyi román *sebes csárdás*, a bukovinai Istensegítsen gyűjtött *bolgár-nóta*, vagy a Martin György által 1977-ben rögzített *Örmény népzene* és társaik).

Őszintén reméljük, hogy e – oldalszáma ellenére – szűkre szabott beszámoló is sokakat készítet arra, hogy rákeressenek kedvenc témáikra. Ha így tesznek, bizonyára igazolni fogják az elsőként ismertetett webhely jelmondatát: „*ahol a Google véget ér, ott kezdődik az Arcanum*”. Azt csak mi tesszük hozzá: „...és a Hungaricana”.

Őszintén reméljük, hogy e – oldalszáma ellenére – szűkre szabott beszámoló is sokakat készítet arra, hogy rákeressenek kedvenc témáikra. Ha így tesznek, bizonyára igazolni fogják az elsőként ismertetett webhely jelmondatát: „*ahol a Google véget ér, ott kezdődik az Arcanum*”. Azt csak mi tesszük hozzá: „...és a Hungaricana”.

Hegedűs Sándor

Búcsúzunk...

**Elhunyt Győrvári Gábor Zoltán,
a Miroslav Krleza Horvát Iskolaközpont igazgatója**

Nagy veszteség érte a hazai horvát közösséget és a magyar kisebbségi közéletet: november 15-én este elhunyt Győrvári Gábor Zoltán.

1959-ben született Szigetváron. Gyermekkorát Felsőszentmártonban töltötte, gimnáziumi tanulmányait a pécsi Komarov Gimnázium matematika tagozatán végezte, később horvát nyelv és irodalom és matematika szakos tanári oklevelet szerzett, majd a pedagógiai előadói (nevelésszociológia) és közoktatás vezetői szakot is elvégezte.

Az Országos Horvát Önkormányzat képviselője, az Oktatási Bizottság elnöke volt, közoktatási szakértőként is tevékenykedett. A Szentlőrinci Horvát Önkormányzat elnöki tisztét is betöltötte. 1989-ben a Művelődési Minisztertől miniszteri dicséretet kapott, 2007-ben Pécs város Pro Civitate (A városért) díját vehette át.

**Győrvári Gábor Zoltán 2016-ban
a Miroslav Krleza épületében**

(Fotó forrása: Miroslav Krleza)